

JAHON BOZORIDAGI GLOBAL INQIROZLAR VA ULARNING MILLIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI

Toshket davlat iqtisodiyot

*Unversetiti talabasi **Zaripova Lola***

Toshket davlat iqtisodiyot

*Unversetiti o'qituvchisi **Allashkurov Dilshodbek***

Annotatsiya: Maqola jahon bozoridagi global inqirozlarning mohiyati va ularning milliy iqtisodiyotga ta'sirini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda iqtisodiy inqirozlar milliy valyuta kursi, ichki ishlab chiqarish, inflyatsiya darajasi, korporativ va davlat moliyaviy barqarorligiga qanday ta'sir qilishini ko'rsatish, shuningdek, global bozor shoklariga qarshi milliy iqtisodiy strategiyalarni aniqlashga e'tibor qaratilgan. Maqolada xalqaro moliya bozoridagi likvidlik yetishmovchiligi, tovar va xizmatlar narxlarining oshishi hamda eksport-import hajmlarining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy iqtisodiyotning diversifikatsiya, innovatsiya va strategik rejalashtirish orqali global inqirozlarga qarshi chidamliligini oshirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Maqola tadqiqot natijalari iqtisodiy siyosatni shakllantirish, barqaror rivojlanish va risklarni boshqarish sohasida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Global inqiroz, Milliy iqtisodiyot, Valyuta kursi, Inflyatsiya, Eksport va import, Moliyaviy barqarorlik, Strategik rejalashtirish, Iqtisodiy risklar

Kirish: Global iqtisodiy tizim jadal o'zgaruvchanlik va o'zaro bog'liqlik bilan ajralib turadi. Jahon bozoridagi inqirozlar nafaqat yirik iqtisodiyotlar, balki kichik va rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga ham bevosita ta'sir qiladi. 2008-yilgi global moliya inqirozi, 2020-yilgi COVID-19 pandemiyasi sharoitida yuzaga kelgan iqtisodiy turg'unlik, energiya va oziq-ovqat narxlarining keskin oshishi kabi voqealar milliy iqtisodiyotning sezgirligini ochiq ko'rsatdi. Bunday sharoitda milliy

iqtisodiyotning barqarorligi, inflyatsiya darajasi, valyuta kursi, ichki ishlab chiqarish va ish o‘rinlari xavfsizligi bevosita global bozor tendensiyalari bilan belgilanadi.

Jahon bozoridagi inqirozlarning milliy iqtisodiyotga ta’siri bir necha asosiy yo‘nalish orqali namoyon bo‘ladi. Birinchidan, eksport va import hajmlarining o‘zgarishi orqali milliy valyuta kursiga bosim tushadi. Eksport daromadlarining kamayishi milliy byudjet tushumlariga ta’sir qiladi, bu esa ijtimoiy soha va investitsion loyihalarga mablag‘ ajratilishida cheklovlar yaratadi. Ikkinchidan, xalqaro moliya bozorlarida likvidlik yetishmasligi va kredit stavkalarining oshishi milliy korxonalar uchun moliyaviy qiyinchiliklarni kuchaytiradi. Uchinchidan, tovar va xizmatlar narxining global darajada ko‘tarilishi ichki inflatsiya va xarid qobiliyatining pasayishiga olib keladi. Shu sababli, milliy iqtisodiyot global shoklarga sezgir bo‘lib, uning barqarorligini ta’minlash uchun strategik rejalashtirish va oldindan choralar ko‘rish zaruriyati ortadi.

Shu bilan birga, global inqirozlar milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, eksport va import geografiyasini kengaytirish kabi strategik yo‘nalishlarni ishlab chiqishga undaydi. Ushbu maqola jahon bozoridagi global inqirozlarning mohiyati, ularning milliy iqtisodiyotga ta’siri va ushbu ta’sirlarni kamaytirish bo‘yicha samarali mexanizmlarni tahlil qilishga bag‘ishlanadi.

Asosiy qism : Global inqirozlar milliy iqtisodiyotga turli kanallar orqali ta’sir qiladi. Jahon Banki va IMF ma’lumotlariga ko‘ra, 2008-yilgi global moliya inqirozi natijasida dunyo bo‘yicha yalpi ichki mahsulot (YAIM) o‘rtacha 2,1% ga kamaygan, rivojlangan mamlakatlarda esa bu ko‘rsatkich 4–5% gacha yetgan. Shu davrda O‘zbekiston iqtisodiy o‘sishi 2008–2009 yillarda 7,1% dan 6,2% ga tushgan, bu esa eksport tushumlarining kamayishi va tashqi moliyaviy resurslarga bog‘liqlik bilan izohlanadi.

COVID-19 pandemiyasi (2020) global inqirozi esa milliy iqtisodiyotlarga yanada keskin ta’sir ko‘rsatdi. Jahon bozorida tovar yetkazib berish zanjirining

uzilishi va xizmatlar sektoridagi cheklovlar natijasida dunyo bo'yicha YAIM 3,1% ga pasaydi. Shu bilan birga, O'zbekistonning turizm va transport xizmatlaridagi tushumlari 40–45% ga kamayib, ichki ishlab chiqarish va ish o'rinlariga bosim kuchaydi. Ushbu statistik ko'rsatkichlar global bozor shoklarining milliy iqtisodiyotga bevosita ta'sirini ochib beradi.

Global inqirozlar milliy valyuta kursiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, 2022-yilda jahon bozorida energiya narxlarining 60% ga oshishi O'zbekiston so'mining AQSh dollari qarshisidagi qiymatini qisqa muddatda 10–12% pasayishiga olib keldi. Shu bilan birga, inflyatsiya darajasi ham oshib, 2022-yil oxirida yillik inflyatsiya 14,5% ni tashkil qildi. Eksport va import hajmlarining o'zgarishi milliy byudjet tushumlariga ham ta'sir qilmoqda. Xususan, energiya va xomashyo import qiladigan korxonalar xarajatlari oshib, ichki ishlab chiqarish rentabelligi pasaydi.

Jahon bozoridagi inqirozlarning korxonalarga ta'siri moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari orqali ham kuzatiladi. IMF tahlillariga ko'ra, global moliya inqirozlari davrida rivojlanayotgan mamlakatlarda korxonalarning qarz yuklamasi 15–20% ga oshadi, likvidlik darajasi esa 5–8% pasayadi. O'zbekiston misolida, 2020-yil pandemiya sharoitida bank kreditlari bo'yicha qarzдорlik darajasi 12% ga oshgan, bu esa kichik va o'rta biznesning moliyaviy barqarorligini kamaytirgan.

Shu bois, milliy iqtisodiyot global inqiroz shoklariga sezgir bo'lib, ularni kamaytirish uchun diversifikatsiya, strategik rejalashtirish, ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish va moliyaviy risklarni boshqarish kabi choralar zarur. Xususan, O'zbekiston 2021–2023 yillarda eksport geografiasini kengaytirish va “yashil iqtisodiyot” loyihalarini joriy etish orqali global shoklarga qarshi chidamlilikni oshirishga harakat qilmoqda.

Umuman olganda, jahon bozoridagi inqirozlar milliy iqtisodiyotga bevosita ta'sir qiladi va ularni oldini olish, ta'sirini kamaytirish choralarini ishlab chiqish

iqtisodiy barqarorlikni saqlash va rivojlanish strategiyasini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar : Global inqirozlarning milliy iqtisodiyotga ta'sirini tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, bunday hodisalar nafaqat makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni, balki korxonalarning moliyaviy barqarorligini va davlat moliyaviy siyosatini bevosita shakllantiradi. Jahon bozoridagi inqirozlar, xususan, moliya va energiya sektorlaridagi o'zgarishlar, milliy valyuta kursi va inflyatsiya darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, 2008-yilgi global moliya inqirozi davrida rivojlangan mamlakatlarda YAIM o'rtacha 4–5% ga kamaygan bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda 2% atrofida pasayish kuzatilgan. Shu davrda O'zbekistonning YAIM o'sishi 7,1% dan 6,2% gacha tushgan, bu esa eksport tushumlarining qisqarishi va tashqi moliyaviy resurslarga bog'liqlik bilan izohlanadi.

COVID-19 pandemiyasi davrida esa global inqirozning iqtisodiyotga ta'siri yanada keskin bo'ldi. Xususan, turizm va transport xizmatlarining qisqarishi O'zbekiston iqtisodiyotida sezilarli tushum kamayishiga olib keldi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yilda milliy turizm sohasi daromadi 40–45% ga pasaygan. Shu bilan birga, korxonalarning likvidlik koeffitsiyenti o'rtacha 0,9–1,0 gacha tushib, qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish imkoniyati cheklangan. Moliyaviy mustaqillik koeffitsiyenti pasayishi esa korxonalarning tashqi qarzlar bilan bog'liqligini oshirdi, bu esa moliyaviy risklarni ko'paytirdi.

Global shoklar valyuta kursi va inflyatsiyaga ham bevosita ta'sir qiladi. 2022-yilda energiya narxlarining 60% ga oshishi O'zbekiston so'mining AQSh dollariga nisbatan qisqa muddatda 10–12% pasayishiga olib keldi, yillik inflyatsiya esa 14,5% ni tashkil etdi. Shu bilan birga, tovar va xizmatlar narxlarining global oshishi ichki xarid qobiliyatini kamaytirdi va korxonalarning moliyaviy barqarorligini pasaytirdi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, milliy iqtisodiyotning chidamliligi asosan diversifikatsiya, innovatsion rivojlanish va moliyaviy strategik rejalashtirish orqali

ta'minlanadi. O'zbekistonning 2021–2023 yillardagi eksport geografiyasini kengaytirish, “yashil iqtisodiyot” loyihalarini joriy etish va investitsion tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash choralari global shoklarga nisbatan barqarorlikni oshirdi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, jahon bozoridagi inqirozlar milliy iqtisodiyotga nafaqat makroiqtisodiy o'zgarishlar, balki korxonalarning moliyaviy barqarorligi va byudjet tushumlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, milliy iqtisodiy strategiyani shakllantirishda oldindan risklarni aniqlash, moliyaviy nazoratni kuchaytirish va diversifikatsiya orqali global shoklarga qarshi chidamlilikni oshirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa: O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jahon bozoridagi global inqirozlar milliy iqtisodiyot uchun nafaqat xavf, balki o'sish va modernizatsiya imkoniyatlarini ham taqdim etadi. Inqirozlar iqtisodiyotning zaif tomonlarini ochib beradi, shu bilan birga, davlat va korxonalarni strategik qarorlar qabul qilishga, risklarni oldindan baholashga va diversifikatsiyalangan rivojlanish yo'llarini ishlab chiqishga majbur qiladi.

Milliy iqtisodiyotning barqarorligini saqlash uchun yagona yondashuv mavjud emas, balki bir nechta mexanizmlar o'zaro uyg'un ishlashi zarur. Ular orasida ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish, investitsion muhitni mustahkamlash, innovatsion va “yashil” texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, moliyaviy boshqaruvni optimallashtirish alohida ahamiyatga ega. Shu tariqa, global bozor shoklariga qarshi chidamlilikni oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mumkin.

Shuni ta'kidlash lozimki, global inqirozlar faqat zararli omil sifatida qaralмай, balki milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini va boshqaruvning samaradorligini oshirishga turtki sifatida ham qabul qilinishi lozim. Strategik rejalashtirish, iqtisodiy diversifikatsiya va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash choralari o'z vaqtida amalga oshirish mamlakatning raqobatbardoshligini

kuchaytiradi va global shoklar sharoitida ijtimoiy barqarorlikni saqlashga yordam beradi.

Umuman olganda, jahon bozoridagi inqirozlar milliy iqtisodiyotning chidamliligi, boshqaruv sifati va innovatsion rivojlanish yoʻnalishlarini shakllantirishda katalizator vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, davlat siyosati va korxona strategiyalarining moslashuvchanligi, barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi tadqiqot natijalaridan kelib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. IMF. *World Economic Outlook 2024: Global Shocks and Policy Responses*. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2024. – 312 p.
2. World Bank. *Global Economic Prospects 2024*. Washington, D.C.: The World Bank, 2024. – 288 p.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Makroiqtisodiy koʻrsatkichlar va korxonalarning moliyaviy holati 2023–2024*. – Toshkent, 2024. – 256 s.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. *Milliy iqtisodiy strategiya va moliyaviy barqarorlik hisobotlari*, 2023. – Toshkent, 2023. – 144 s.
5. Brigham E., Ehrhardt M. *Financial Management: Theory and Practice*. – Cengage, 2021. – 896 p.
6. Wild J., Subramanyam K., Halsey R. *Financial Statement Analysis*. – New York: McGraw-Hill, 2020. – 688 p.
7. OECD. *Economic Outlook and Policy Responses to Global Shocks*. Paris: OECD Publishing, 2023. – 102 p.
8. Kotler P., Bowen J., Makens J. *Marketing for Hospitality and Tourism*. 7th Edition. Pearson, 2021. – 544 p.
9. UNDP. *Green Economy and Resilient National Economies in Central Asia*. United Nations Development Programme, 2023. – 120 p.
10. Karimov A. *Moliyaviy tahlil va audit: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2021. – 256 s.